

Письменський Є.О.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права та публічного управління
ЗВО «Університет Короля Данила»
м. Івано-Франківськ

ПІДГОТОВКА ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА ДО ОКУПАЦІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИНИКНЕННЯ ТА ПОШИРЕННЯ ЯВИЩА КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Вчинену агресію проти України аж ніяк не можна розглядати як випадкову або таку, що зумовлена збігом обставин. Вона була цілком спланованою, а використання низки нетрадиційних методів гібридної війни почалось заздалегідь, до 2014 р. (латентна фаза). Як стверджує В. Василенко, росія здійснювала справжню гуманітарну агресію одночасно за кількома напрямками, ведучи проти України інформаційно-пропагандистську, історіософську та конфесійну війни. Наступ на українську ментальність, традиційні цінності, мову, культуру, систему освіти, історичну пам'ять народу, національні церкви мало стратегічну мету: знищення ідентичності української нації, яка є системоутворюючим складником Української національної держави [1, с. 36].

За свідченням фахівців, ретельна підготовка рф до реалізації акту агресії здійснювалась планомірно, протягом попереднього десятиліття (або навіть більше). Як зазначає Т. Євсєєва, експансія «руського міра» в Україні, що супроводжувалася популяризацією у медіа планів приєднання її території до росії на правах «Південно-Західного федерального округу», велася задовго до 2014 р. [2, с. 195]. І. Руценко уточнює: реальні приготування до атаки на Україну керівництво рф почало здійснювати не пізніше 2003 р. – з моменту розв'язання штучного конфлікту довкола острова Тузла [3, с. 36]. Очевидно, що це готування, утворюючи відповідний елемент гібридної війни, із-поміж іншого мало на меті забезпечити перспективну лояльність населення України до загарбника.

Підривна політика стосовно України велась переважно у площині сучасності, зокрема, йдеться про газові війни та енергетичний шантаж¹,

¹ Росія розглядала питання поставки та транзиту газу як один з найголовніших складників колоніальної політики щодо України, всіляко стимулюючи критичну залежність України від російського газу. Так само стимулювалися корупція і популізм українських політиків, що призводило до неефективного споживання газу, занепаду власного видобутку, інших негарздів [4].

збереження і розвиток російської мови², культивування російських смислів у культурному житті та медіа³, активне залучення до співпраці⁴.

О. Третьяков-Гродзевич резонно зауважує, що колабораціонізм – це про сприйняття, і рф ще з початку двохтисячних почала системну діяльність, спрямовану на зміну сприйняття українців, зокрема з метою збільшення кількості колабораціоністів всередині України. Він наводить приклад серіалу «Если завтра в поход», знятого 2004 р. за підтримки Федерального агентства з культури та кінематографії рф. Цільова аудиторія цього серіалу – молодь. У ньому відбувається просування наративів «Крим – це росія», «Українці нахабні загарбники», «Українці ненавидять росіян і хочуть їх вбивати». Тобто такі наративи поширювалися ще за десять років до початку війни, а молодь, яка дивилась цей серіал вочевидь зараз воює у складі окупаційних військ рф [10, с. 32].

Водночас, що не менш важливо, підривна діяльність рф здійснювалась також з позиції минулого через укорінення совєцьких міфів про Другу світову війну, що давало змогу жити совєцьку ідентичність громадян України, а це своєю чергою утворило добре підґрунтя для виникнення й розвитку колабораціоністських настроїв (під гаслом «об'єднання своїх зі своїми»).

Показово у цьому контексті, наскільки потужно російська влада використовувала (і продовжує це робити) як форми, так і смисли совєцької пропаганди. Її мову складають слова зі словника часів Другої світової війни («Українська влада – фашисти», «Українська армія – карателі», терористи, які протистоять українській владі – «ополченці»). Найбільш прикро, що ці слова виявились дієвими. Чимало українців були настільки переконані у їх правдивості, що відправились захищатись від «українського фашизму». Оновлена модерними засобами впливу на громадськість, геть стара за своєю суттю, пропаганда діє, адже вона опирається якраз на старі совєцькі стереотипи та уявлення, які формувались й утримувались дуже довго – десятки років після завершення цієї війни [11]. Сучасні воєнно-політичні події в Україні характеризуються діаметрально протилежними підходами та оцінками воюючих сторін із прямими алюзіями на події Другої світової війни, – наголошують Т. Пентер і Д. Титаренко, звертаючи увагу на вживання пов'язаних із архетипами ворога минулої війни штампів на кшталт «українські фашисти», «українацисти», «російські фашисти» тощо [12, с. 20]. Про те, що сучасна російська інформаційно-психологічна війна передбачає здійснення

² Як показав аналіз динаміки мовної ситуації (станом на 2008 р.), за роки незалежності в Україні не відбулося розширеного відтворення україномовних практик у жодній сфері, а в деяких з них – процеси деукраїнізації йшли фактично тими ж (чи навіть швидшими) темпами, що й у совєцький період [5, с. 84]. За участі російсько орієнтованих місцевих еліт у більшості районів сходу і півдня України (особливо у Криму та на Донбасі) упроваджувалась націократична модель мовної політики, з повною домінацією російської мови і послідовним блокуванням української, що зрештою, і створило сприятливий ґрунт для розгортання російської агресії [6, с. 150 – 171].

³ Через тривале колоніальне панування Російської Імперії і згодом – Совєцького Союзу над Україною російський і український інформаційний простори виявились зрощеними, тому значна частина російських смислів проникла в український медіадискурс [7, с. 174 – 175]. Унаслідок цього до початку окупації істотна частина населення споживала російський інформаційний продукт – новини, серіали, розважальні програми, ток-шоу, музику тощо. Вміло використовуючи совєцькі ментальні стереотипи, Кремль всіляко намагався розширювати спільноту «совєцьких людей» [8, с. 102].

⁴ За твердженням свідків, окремі мешканці Донбасу регулярно до 2014 р. їздили до військово-спортивних таборів рф на збори, де проводилися тренування, військова підготовка. У потрібний момент ці особи почали діяти: брати участь у проросійських мітингах, об'єднувати навколо себе людей, захоплювати адміністративні будівлі тощо [9, с. 18].

історичних фальсифікацій та проведення надуманих аналогій між сучасною міжнародною ситуацією та військово-політичною напруженістю 1930-х рр., зазначає М. Доманська [13].

У Міністерстві внутрішніх справ України свого часу узагальнили, що з початком окупації імпульсом до подальшого розгортання колабораціоністського руху були такі основні фактори: застосування сучасних інформаційних технологій, які вдосконалені та адаптовані до вимог часу і суспільства; створення ілюзії «державності» (дії російських військових формувань маскувалися під «визвольний рух»); використання потенціалу «активу» колабораціоністів для демонстрації квазібажаних місцевому населенню. У підсумку відбувалася поступова легітимізація колабораціонізму у свідомості людей, які залишилися на окупованих територіях [14].

Одним з ключових, але водночас неочевидних напрямів, за яким держава-агресор здійснювала створення належного підґрунтя для реалізації своєї злочинної мети, подальшої окупації України та поширення колабораціонізму на захоплених землях, був релігійний. Дослідники встановили, що діяльність в Україні православної церкви московського патріархату довгий час генерувала загрози національній безпеці України у сфері внутрішньої політики. Ця церква фактично виконувала функцію ідейно-світоглядного агента російського політичного режиму, займаючись поширенням та вкоріненням в Україні ідеології «руського міра», здійснюючи розкол українського суспільства за світоглядно-ідеологічною основою [15], що як наслідок істотно вплинуло на вчинення колабораційної діяльності.

Використання широкого арсеналу деструктивних методів впливу на населення окупованих територій (як до початку війни, так і після цього) дало свої плоди у виді фактичної втрати частиною громадян України лояльності до своєї держави. Ці громадяни «увірували в непогрішимість» рф, її впливовість і могутність, здатність розв'язувати їхні проблеми тощо, що в сукупності з іншими факторами призвело до формування та поширення колабораційної поведінки. Викладене підтверджується результатами досліджень, що свого часу проводилися на окупованих територіях. Зокрема, у межах проєкту «Ставлення до різних сценаріїв реінтеграції тимчасово окупованих територій» Український інститут майбутнього ініціював проведення та 2020 р. оприлюднив результати дослідження серед населення тимчасово непідконтрольних територій Донецької та Луганської областей України. Дослідження проводилося методом фокус-групової дискусії. Отримані дані дають змогу простежити тогочасний (до початку другого етапу російсько-української війни) стан ставлення населення, яке проживало на тимчасово непідконтрольних територіях України, до різних сценаріїв реінтеграції окупованих територій.

З-поміж усієї палітри зафіксованих думок місцевого населення окупованих територій з приводу порушеної проблеми найбільше привертають увагу такі: вину в розв'язання конфлікту учасники дискусій покладають на США, які протистоять рф, намагаються ослабити її будь-якими способами, з метою завоювання світового панування; росія скоріше не винна в розгортанні конфлікту, вона вимушена відстоювати свої інтереси, протистояти США, рф захищає інтереси населення Донбасу від «націоналістично налаштованих бандерівців»; найбільш популярними джерелами інформації зафіксовано російські телеканали та російські соціальні мережі («Вконтакте», «Однокласники»); ставлення до лідерів США та ЄС негативне; ставлення до В. Путіна вкрай позитивне, його вважають ефективним лідером, найкращим президентом, який всіляко розвиває свою країну та захищає інтереси свого народу; майже всі учасники підтримали анексію Криму та навіть задрять мешканцям півострова; найбільш прийнятним називають сценарій

приєднання «республік» до РФ [16]. Ці міркування яскраво ілюструють роль пропаганди у формуванні світосприйняття та світогляду людей, її здатність спотворювати здавалося б очевидні факти, а в підсумку – визначати поведінку людей, лінія якої є бажаною для загарбника.

Так чи інакше, історія знає чимало прикладів, коли значна частина людей переходила до окупантів, вірячи в обіцянки ворога. Пізніше ж, коли зрадники стикалися з жорстокими заходами, які застосовували завойовники проти населення, вчинення колабораціоністських дій припинялось [17, с. 110]. У цьому аспекті можна звернути увагу, що наприклад, на окупованій території Луганської області деякі з таких заходів використовувалися для придушення проявів громадянської позиції до учасників шахтарських бунтів, які мали місце в червні 2020 р. [18].

Як висновок треба констатувати, що на виникнення та масштаби поширення явища колабораціонізму в сучасній Україні з-поміж інших факторів істотно вплинуло те, що держава-агресор завчасно до здійснення агресії почала підготовку із забезпечення до себе лояльності окремих категорій громадян України, насамперед тих, які ностальгують за совєцьким минулим, увірували в непомірну потужність російської держави, схильні довіряти її інформаційним засобам впливу, а головне є носіями російської мови, культури, традицій тощо.

Список використаних джерел:

1. Василенко В. А. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки. *Український тиждень* (спецпроект). 2014. № 42 (362). С. 27 – 42.

2. Євсєєва Т. Православна парадигма російсько-української війни 2014: історія та сучасність. *Національне питання в Україні: виклики сучасності, уроки історії* : доповіді та матеріали всеукраїнської наукової конференції (20 листопада 2014 р.). Київ : Інститут історії України НАН України, 2016. С. 172 – 195.

3. Рущенко І. Підривні соціальні технології (з досвіду російсько-української гібридної війни). *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2015. Вип. 9. С. 35 – 43.

4. Вітренко Ю. Вісім міфів про перемогу Нафтогазу в Стокгольмі, або Як в українців перемогу крали / "New Voice" (28 лютого 2020 р.). URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/vitrenko-mifi-navkolo-peremogi-naftogazu-nad-gazpromom-u-stokgolmskomu-arbitrazhi-50072906.html>

5. Вишняк О. І. Динаміка мовної ситуації в Україні. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2008. С. 75 – 85.

6. Масненко В. Мовний аспект державної етнополітики в Україні: ліберальна vs націократична модель в умовах сучасної кризи. *Національне питання в Україні: виклики сучасності, уроки історії* : доповіді та матеріали всеукраїнської наукової конференції (20 листопада 2014 р.). Київ : Інститут історії України НАН України, 2016. С. 150 – 171.

7. Рудченко А. Російський наратив про «українських фашистів» у публікаціях українських медіа. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2020. № 47. С. 171 – 178.

8. Куцька О. М., Туранський М. О. Роль російських теле- і радіоканалів в інформаційно-пропагандистському забезпеченні окупації Криму. *Воєнно-історичний вісник*. 2019. № 2 (32). С. 99 – 112.

9. Павлік Ю. Кадіївка: назву змінено, окупація триває / ГО «Українська Гельсінська спілка з прав людини». Київ, 2020. 74 с.
10. Третяков-Гродзевич О. Стратегічні комунікації як превентивний інструмент протидії колабораціонізму. *Проблеми протидії колабораційній діяльності в умовах збройної та інформаційної агресії РФ проти України* : зб. матер. наук.-практ. сем. (м. Київ, 4 квіт. 2024 р.) / упоряд.: Ю. О. Найдьон, В. Г. Пилипчук, М. О. Теплюк, Т. О. Давидова, В. С. Зубенко. Київ : НА СБУ, ДНУ ІБП НАПрН України, 2024. С. 29 – 35.
11. В`ятрович В. Друга Світова. Війна пам'ятей / Zbruc (09 травня 2016 р.). URL: <https://zbruc.eu/node/51248>
12. Пентер Т., Титаренко Д. Військовослужбовці Вермахту у сприйнятті населення окупованого Донбасу (за матеріалами усноїсторичних джерел). *Схід*. 2018. № 6. С. 15 – 23.
13. Domańska M. The myth of the Great Patriotic War as a tool of the Kremlin's great power policy. OSW Commentary NUMBER 316 31.12.2019. [Policy Paper].
14. Аваков А. Колабораціонізм і амністія. Необхідність суспільного діалогу/ Українська правда (6 червня 2018 р.) URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/06/6/7182517/>
15. Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України : аналіт. доп. / [С. І. Здіорук, В. В. Токман] ; за ред. С. І. Здіорука. Київ : НІСД, 2023. 36 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.07>
16. Фокус-групи «Думки та настрої жителів окупованих територій»: аналітичний звіт / Український інститут майбутнього (15 червня 2022 р.). URL: <https://uifuture.org/analitychni-materialy/fokus-grupi-dumki-ta-nastroyi-zhiveliv-okupovanix-teritorij/>
17. Shaikan A. & Shaikan V. Collaborationism and Complicity in the History of Mankind Reflected in Scholars and Writers Works. *Scientific Journal of Polonia University*. 2018. № 30 (5). p. 107 – 113.
18. Окупаційна адміністрація «ЛНР» намагається придушити протести шахтарів / Укрінформ (09 червня 2020 р.) URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3041727-okupacijna-administracia-lnr-namagaetsa-pridusiti-protesti-sahtariv.html>